

تحلیل محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطه شناختی بلوم

فریده حیدری^۱ سعیده حیدری^۲ مهتاب اسدی^۳

تاریخ ارسال: ۱۴۰۰/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین میزان درگیری فعال فراگیران با محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم مقطع متوسطه اول و همچنین بررسی سطوح یادگیری سؤالات کتاب بر اساس حیطه شناختی بلوم صورت گرفت. پژوهش، با روش تحلیل محتوا در دو بخش انجام شد. در بخش اول روش و تکنیک ویلیام رومی و بر اساس ضریب درگیری ذهنی دانش آموزان در سه مؤلفه اصلی متن، نمودار و تصاویر و پرسش‌های پایان فصل انجام پذیرفت. همچنین میزان فعالیت‌مند بودن کتاب نیز مورد بررسی قرار گرفت. در بخش دوم سؤالات موجود در کتاب در جدول ۶ سطحی طبقه بندی بلوم به روش کمی قرار داده شد و میزان فراوانی و درصد هر سطح سنجیده شد. جامعه آماری، محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بود که برای بررسی میزان فعال بودن محتوا در تکنیک رومی به روش نمونه‌گیری تصادفی (انتخاب ۱۰ صفحه متفاوت برای هر مؤلفه) و در طبقه بندی بلوم، تمام سؤالات و فعالیت‌های موجود در کتاب چاپ سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ انتخاب و مورد تحلیل محتوا قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که در محتوای کتاب مطالعات پایه نهم میزان درگیری دانش آموزان با متن کتاب ۰/۰۵ و با پرسش‌ها ۰/۶۱ و با نمودارها و تصاویر ۰/۴۵ بود. همچنین ضریب درگیری فعالیت‌مند بودن کتاب در این محور ۱/۴۲ است. به عبارتی متن کتاب غیرفعال نگاشته شده است و در سایر محورها اگر چه ضریب درگیری به دست آمده بین ۰/۴ تا ۱/۵ استاندارد است؛ اما نتایج از کمترین میزان شاخص درگیری ذهنی برخوردار است. در تحلیل محتوای سؤالات در مبحث طبقه بندی بلوم نتایج نشان می‌دهد که سؤالات فعالیت‌های درون درس با میانگین ۶۷/۲۶ در سه سطح پایین بلوم قرا دارد، سؤالات بخش «به کاربندیم» با میانگین ۹۰/۹۰ در سه سطح بالا قرار دارد و سؤالات کاربرگه‌ها با میانگین ۸۲/۳۳ در سه سطح پایین طبقه بندی بلوم قرار دارد. به نظر می‌رسد کتاب نتوانسته به خوبی سطوح بالای یادگیری را در سنجش مهارت‌های یادگیری فراگیران نشانه گیرد.

واژه‌گان کلیدی: تحلیل محتوا، تکنیک ویلیام رومی، طبقه بندی بلوم محتوای تاریخی، مطالعات اجتماعی، متوسطه اول،

^۱- بر مطالعات اجتماعی طه اول، ن ۱ سندیج farideh.heidari@gmail.com

^۲- دبیر مطالعات اجتماعی متوسطه اول، شهرستان کامیارا sadiye.heidari@gmail.com

^۳- دانشجوی دبیری مطالعات اجتماعی دانشگاه شهید باهنر همدان mahtabasaki@gmail.com

مقدمه

از اعصار گذشته تا به امروز، یکی از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین رسانه‌های آموزشی کتاب بوده است. نوشتن به منظور حفظ و انتقال دانش بیشتر در کتاب‌ها صورت می‌گرفت و از نسلی به نسل دیگر انتقال داده می‌شد. امروزه اگر چه رسانه‌های آموزشی بسیار زیاد شده‌اند و انتقال علم و دانش را برای دانش‌آموزان متنوع‌تر از گذشته نموده‌اند، کتاب‌های درسی به خاطر انتقال قالب‌های فکری و خط مشی و سیاست‌های کلان کشوری و همچنین در جایگاه تنها منبع و عنصر کلیدی در ارزشیابی آموخته‌های فراگیران، موجب شده تا محوری‌ترین عامل یادگیری قلمداد گردد. این امر در نظام‌های آموزشی متمرکز (از جمله در نظام آموزشی کشورمان) سبب شده تا برنامه درسی رسمی و کتاب، مهم‌ترین عامل تعیین خط مشی آموزش باشد. «امروزه در اغلب کشورها و تقریباً در تمام نظام‌های آموزشی، آموزش و پرورش به کتاب‌های درسی به نسبت سایر رسانه‌ها وابستگی بیشتری دارد» (معروفی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۳). این مقوله سبب می‌شود تا دانش‌آموزان، بیشترین ارتباط را با منبع آموزشی برقرار کنند. «عمده مطالب و مفاهیم مورد نیاز فراگیران در یادگیری و آموزش رسمی به صورت مطالب نوشتاری و تصویری در کتاب گنجانده شده و به تبع آن، دیگر فعالیت‌ها و کارهای معلم سمت و سو می‌دهد» (به نقل از دهقانی و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۷۴).

به زعم مارش و پایورانتا و مانکلود چگونگی سازماندهی محتوا در کتاب‌های درسی، نقشی کلیدی در کارایی برنامه درسی اجرا شده ایفا می‌کند و به اعتقاد هوی و مینگین و یوهیمن سازماندهی مطلوب آن می‌تواند پیشرفت تحصیلی فراگیران را همراه داشته باشد. بنابراین، محتوای کتاب درسی باید به گونه‌ای باشد که دانش‌آموز را فعالانه در فرایند یادگیری درگیر کرده و آنان را به تفکر و تعقل درباره مطالب ارائه شده وا دارد. همچنین شامل مطالبی باشد که فراگیران در موقعیت‌های واقعی زندگی قادر به کارگیری آن باشند (همان).

نکته مهم در روند آموزش در نظام‌های متمرکز آموزشی برنامه درسی و کتاب است؛ برنامه درسی شامل مجموعه‌ای هماهنگ از اهداف، سر فصل‌ها و محتوای دروس، روش‌های تدریس و ارزشیابی تحصیلی اطلاق می‌گردد. حال نکته مهم در به روز کردن و تطبیق محتوای کتاب‌ها با نیازهای فراگیران و انطباق با زندگی در محیط اجتماعی است که یک الزام آموزشی قلمداد می‌گردد.

در آخرین تغییراتی که در نظام آموزشی ایران در سال ۱۳۹۲ صورت گرفت و منجر به تالیف کتاب‌های درسی جدید منطبق با نیازهای فراگیران شد، کتاب مطالعات اجتماعی مقطع متوسطه اول با نگرشی اشتراکی و تلفیقی از مطالب دروس تاریخ، جغرافیا و جامعه‌شناسی (مدنی) در یک کتاب اجماع گردید؛ به این معنا که فراگیران به عنوان افرادی که اجتماعی شدن را در بستر جامعه فرا می‌گیرند، باید با نگرش به سه محور

فضا و مکان (جغرافیا) در زمان (تاریخ) باید آداب و سنن گذشته و نحوه زندگی کنونی در جوامع انسانی را فراگیرند (جامعه‌شناسی) و شیوه‌های تعامل را در این سه بستر در زندگی حال به کار ببرند که البته می‌بایست یادگیری آن به صورت خلاق و پویا باشد و لازمه یادگیری خلاقانه، دگرگونی در روش‌ها، نگرش‌ها و راهبردهای آموزشی در کلاس و کتاب درسی است. کتاب مطالعات اجتماعی با ترکیبی از ۸ درس در بخش جامعه‌شناسی، ۸ درس در محور تاریخ و ۸ درس در محور جغرافیا سعی دارد با جذابیت بیشتری دانش‌آموزان را در جریان یادگیری - یاددهی درگیر سازد و نقش فعالی را برای آنان پدید آورد.

در کتاب مطالعات اجتماعی، برنامه درسی آموزش مطالعات اجتماعی به صورت هدفمند با تعیین اهداف آموزشی خاص، سر فصل‌ها و محتوای دروس، روش‌های تدریس و نحوه ارزشیابی تحصیلی به خوبی گنجانده و این مهم در مبحث سخنی با دبیران به روشنی بیان شده است؛ اما در هر صورت چالش‌های معلمان در هنگام تدریس و نوع مواجهه دانش‌آموزان با محتوای کتاب، معلمان را وادار می‌دارد تا به کنکاش و جست‌وجوی بیشتری در معیارهای استاندارد محتوای کتاب برانگیزاند که یکی از روش‌هایی که برای رسیدن به این مهم وجود دارد، تحلیل محتوای کتاب است و معلمان بسیاری به آن روی می‌آورند. «سابقه و قدمت تحلیل محتوا، همزاد تعامل اجتماعی انسان با سایر انسان‌هاست و از سابقه‌های طولانی برخوردار است. تحلیل محتوا به مرور زمان از نوعی تفسیر ابتدایی و آزاد از حرکات و حرف‌های دیگران به شیوه‌ای علمی برای بررسی و ارزیابی متون، اسناد و مدارک مهم اجتماعی و سیاسی تبدیل شده است و از دیرباز در تفسیر متون مذهبی و تعبیر رویاهای مردم نیز مورد استفاده قرار گرفته است» (صدیق سروستانی، ۱۳۷۵: ۹۷-۹۶).

«تحلیل محتوا باعث می‌شود تا معلمان و مؤلفان کتب درسی و برنامه‌ریزان درسی با ویژگی‌های لازم برای ارائه یک کتاب درسی مناسب آشنا شوند و آن‌ها را در جهت بهبود کتاب به کار بگیرند و همچنین کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول و نگرش‌ها و کلیه اجزای مطرح شده در قالب درس‌های کتاب مورد بررسی علمی قرار گیرد و با هدف برنامه درسی مقایسه و ارزشیابی شوند؛ برای مثال ممکن است که کتاب درسی نگرش‌ها یا حالت‌هایی را تشویق کند که با اهداف درسی همخوانی نداشته باشد. تحلیل محتوا روش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه و یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با برنامه درسی است در این روش، پیام‌ها و یا اطلاعات به صورت منظم و کدگذاری شده به نحوی طبقه‌بندی می‌شوند که پژوهشگر بتواند آن‌ها را به صورت کمی تجزیه و تحلیل بکند» (به نقل از قربانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۶).

«از ویژگی‌های مطلوب کتاب درسی تاکید بر درگیری مستقیم دانش‌آموزان با مطالب و محتوای درسی می‌باشد. محتوای فعال، محتوایی است که قدرت تعقل و تفکر را در یادگیرنده شکوفا سازد. یکی از اصول کلی آموزش، شرکت فعال یادگیرنده در امر یادگیری است؛ به نحوی که بتواند با محتوای کتاب‌های درسی درگیر شود و واکنش فعالی را از خود نشان بدهد. یکی از روش‌های که می‌تواند میزان درگیری فعال یادگیرنده را در جریان یادگیری تعیین نماید، روش تحلیل محتوای ویلیام رومی است» (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۷۲). «ویلیام رومی یکی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت می‌باشد که وی کتاب خود را با نام تکنیک‌های پژوهشی در آموزش علوم در سال ۱۹۸۶ ارائه کرده و معتقد است که در این روش به توصیف عینی و منظم محتوای آشکار مطالب درسی و آزمایشگاهی باید پرداخت و هدف آن، بررسی این موضوع است که آیا کتاب و یا محتوای مورد نظر، دانش‌آموزان را به طور فعال با یادگیری درگیر می‌نماید؟ به عبارت دیگر، هدف این است که بسنجیم آیا کتاب به شیوه فعالی ارائه و تدوین و تنظیم شده است؟ یا خیر؟ وی همچنین معتقد است که محتوای کتاب‌های درسی باید موضوعات را به صورت اکتشافی مطرح نمایند؛ چنانچه محتوا به گونه‌ای ارائه شود که روحیه کشف را در فراگیر به وجود آورد تا او خود به دنبال پاسخ سؤالاتش باشد، نتایجی را که به دست می‌آورد، فعالیت او را برای یادگیری بیشتر تقویت می‌کند. او چنین محتوایی را فعال می‌نامد و در مقابل محتوایی که صرفاً با ارائه دانش و اطلاعات، حقایق و مفاهیم را معرفی و سپس نتایج و اصول کلی را مطرح می‌سازد، محتوای غیرفعال معرفی می‌کند» (حسن مرادی، ۱۳۹۶).

طبقه بندی بلوم

«سطوح یادگیری در طبقه بندی بلوم در حیطة شناختی، شامل ۶ سطح یادگیری می باشد که از پایین به بالا عبارت است از: ۱. دانش (یادآوری)؛ ۲. درک و فهم؛ ۳. کاربرد؛ ۴. تجزیه و تحلیل؛ ۵. ترکیب؛ ۶. ارزشیابی. در ساده ترین تعریف برای هر سطح می توان آن ها را چنین تعریف کرد:

- دانش یا یادآوری به این معناست که آیا دانش آموزان قادرند اطلاعات را به یاد آورند؟
- درک و فهم به این معناست که آیا دانش آموزان قادرند مفاهیم و ایده ها را توضیح دهند؟
- کاربرد به این معناست که آیا دانش آموزان می توانند اطلاعات را به شیوة جدیدی به کار ببرند؟
- تجزیه و تحلیل یعنی آیا دانش آموزان می توانند قسمت های مختلف یک بخش را از هم تشخیص بدهند؟
- ترکیب یعنی دانش آموزان می توانند با یک ایده جدید، دیدگاه جدیدی را خلق کنند؟
- ارزیابی هم بدین معناست که آیا دانش آموزان می توانند یک تصمیم را به طور منطقی توجیه کنند؟

برای بررسی این سطح از طبقه بندی از بلوم باید به افعال، سؤالات و تمارین با دقت بیشتری نگرست تا بتوان آن ها را از هم تفکیک و طبقه بندی کرد» (رشیدی و همکاران: ۱۳۹۳).

در شکل های زیر به خوبی می توان سطوح یادگیری حیطة شناختی را ترسیم نمود و افعالی که این سطوح را مشخص می کند نشان داد:

اهداف حیطة شناختی					
ارزشیابی					
ترکیب	ترکیب				
تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل			
کاربرد	کاربرد	کاربرد	کاربرد		
فهمیدن	فهمیدن	فهمیدن	فهمیدن	فهمیدن	
دانش	دانش	دانش	دانش	دانش	دانش

سطح	افعال
دانش	فهرست کردن - خواندن - تعریف کردن - نام بردن - نقل قول کردن - توصیف کردن - مشخص کردن - نسخه برداری کردن - تشخیص دادن - بازشناسی کردن - به یاد آوردن و ...
درک و فهم	ترجمه کردن - تبدیل کردن - حل کردن - توضیح دادن - تفسیر کردن - خلاصه کردن - مثال زدن - تغییر شکل دادن - به زبان خود بیان کردن - آماده کردن - از نو بیان کردن - تغییر عبارت دادن - بازچینی کردن - استخراج - تخمین زدن - استنباط - پیش بینی کردن - بسط دادن و ...
کاربرد	به کار بردن، تعمیم دادن، ارتباط دادن، تمرین کردن، نشان دادن، نمایش دادن، رسم کردن، استفاده کردن، انتخاب کردن - درست کردن - سازمان دادن - انتقال دادن - طبقه بندی کردن - تهیه جدول و نمودارها - تبدیل متون نوشتاری به فرمول های ریاضی - نمایش روش صحیح انجام یک کار - محاسبه کردن - کنترل کردن - اندازه گیری کردن - تغییر دادن و ...
تجزیه و تحلیل	جدا کردن، تقسیم کردن، تحلیل کردن، متمایز کردن، مقابله کردن، شناسایی کردن، پی بردن به مفروضات بیان شده یک متن - پی بردن به تناقضات در یک استدلال - تمیز حقایق از حدسیات - تخمین میزان ارتباط اطلاعات - تجزیه ساختار محتوایی یک کار (هنری - شعر - موسیقی) - بازرسی کردن - تشخیص دادن - طبقه بندی کردن - باز شناختن - استنتاج کردن و ...
ترکیب	تولید کردن - تشکیل دادن - سازمان دادن - طبقه بندی کردن - داستان نوشتن - پیشنهاد کردن - گروه بندی کردن - بازنویسی کردن - ارائه یک طرح - بنیان نهادن - پدید آوردن - تغییر دادن - مستند کردن - پیشنهاد کردن - تولید کردن - ابداع کردن و ...
ارزشیابی	داوری کردن، بحث کردن، تصمیم گرفتن، ارزشیابی کردن، انتقاد کردن، انتخاب کردن، نتیجه گیری کردن - سنجیدن - ربط دادن - مقایسه کردن

پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه مطالعات انجام شده در زمینه ارزیابی محتوای کتاب های درسی براساس طبقه بندی بلوم نشان می دهد پژوهشگرانی در ایران به بررسی این موضوع پرداخته اند؛ از جمله این افراد عبارتند از: امین (۲۰۰۴)؛ مصلی نژاد (۲۰۱۰)؛ رزمجو کاظم پورفرد (۲۰۱۲)؛ گردانی (۲۰۰۸)؛ مصلی نژاد (۲۰۱۰)؛ قپانچی، مرادی مقدم و ملک زاده (۲۰۱۱)؛ جعفری (۲۰۱۲)؛ مجاهد و صادقی (۱۳۹۲). آنان در مطالعات خود به این نتیجه رسیده اند که مهارت های سه سطح پایین طبقه بندی بلوم (یادآوری، درک و فهم و کاربرد) نسبت به مهارت های سه سطح بالای این طبقه بندی (تحلیل، ارزیابی و ترکیب) چشمگیرتر بوده اند. با این تفاوت که در پژوهش ریاضی و مصلی نژاد (۲۰۱۰) به سطح ارزیابی نیز، توجه شده است.

➤ در پژوهشی با عنوان *ارزیابی محتوایی کتاب های زبان فارسی (درس های پایه و پایتخت ایران)* در چارچوب طبقه بندی تجدید نظر شده بلوم که توسط ناصر رشیدی و همکاران در سال ۱۳۹۳ صورت گرفت، نتایج نشان داد که مهارت های شناختی سطوح پایین تر بلوم بیشتر از مهارت های بالای این طبقه بندی به کار رفته است.

➤ در پژوهشی دیگر با عنوان *بررسی میزان انطباق کتاب علوم تجربی سال دوم دبستان با مؤلفه های خلاقیت و سطوح بالای حیطه شناختی بلوم* که توسط محمدحسن امیرتیموری و همکاران در سال ۱۳۹۲ صورت گرفته است، نتایج پژوهش نشان داده است که حدود ۱۰٪ از محتوا فعالیت و آزمایش ها در سطوح بالای حیطه شناختی بلوم قرار دارند که این میزان، بسیار اندک است و کتاب از نظر توجه به مؤلفه های خلاقیت، نیاز به بازنگری و اصلاحات دارد.

➤ در پژوهشی با عنوان *ارزیابی مقابله ای کتب درسی: نمود اهداف یادگیری در کتب ملی و بین المللی آموزش زبان انگلیسی* که توسط علی دبغ و علیرضا صفایی در سال ۱۳۹۵ به چاپ رسیده است، الگوی طبقه بندی تجدید نظر شده اهداف یادگیری بلوم به عنوان چهارچوب نظری تحلیلی مورد استفاده قرار گرفت تا به واریسی تکالیف و فعالیت های کتاب های مذکور با استفاده از یک الگوی کدگذاری محقق ساخته مبتنی بر طبقه بندی بلوم پرداخته و میزان نمایاندن مهارت های تفکر مرحله پایین (LOTS) (به خاطر آوردن، درک کردن و به کار بستن) و مهارت های تفکر مرحله بالا

(HOTS) (بررسی کردن، ارزیابی کردن و خلق کردن) را بررسی نماید. نتایج حاصل از آزمون آماری مجذور کای این موضوع را که مجموعه فور کرنرز در به کارگیری مهارت‌های تفکر مرحله پایین و مهارت‌های تفکر مرحله بالا به طور معناداری بیشتر و بالاتر از مجموعه پراسپکت و ویژن قرار دارد، آشکار ساخت.

➤ در پژوهشی با عنوان *طبقه بندی اصلاح شده بلوم و کاربرد آن در یاددهی - یادگیری ریاضی و برنامه درسی* که توسط فرزاد رادمهر و سید حسن علم‌الهدایی در سال ۱۳۹۱ صورت گرفت، ضمن معرفی طبقه‌بندی اصلاح شده بلوم و شیوة استفاده از آن، نقاط ضعیف طبقه‌بندی اولیه بلوم معرفی می‌گردد. سپس کاربردهای طبقه بندی اصلاح شده بلوم برای ارتقای شیوه‌های یاددهی - یادگیری و ارزیابی، توسط چهار سؤال به بحث گذاشته می‌شود. در این پژوهش عملکرد ریاضی دانش‌آموزان با توجه به این طبقه‌بندی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که عملکرد ریاضی دانش‌آموزان در بُعد دانش، از دانش اولیه به سمت دانش فراشناختی کاهش می‌یابد و در حل مسایل ریاضی مرتبط با دانش فراشناختی، دانش‌آموزان دارای ضعف شدید هستند.

همچنین در طول سال‌های اخیر، پژوهش‌های زیادی که در راستای تحلیل محتوا با تکنیک ویلیام رومی پرداخته شده است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

➤ در پژوهشی با عنوان *بررسی و تحلیل محتوای کتاب تاریخ ۲ از پیامبر اسلام تا پایان صفویه به روش ویلیام رومی* که توسط جاسم ریحانی در سال ۱۳۹۸ صورت گرفته است، با استفاده از روش ویلیام رومی متن، تصاویر و نمودارها و پرسش‌های پایان فصل کتاب، مورد بررسی قرار گرفته که یافته‌ها نشان داد که از نظر درگیری دانش‌آموز با متن ضعیف است؛ ولی از نظر تصاویر و فعالیت‌ها فعال تنظیم شده است.

➤ در پژوهشی با عنوان *تحلیل محتوای کتاب زیست شناسی پایه دهم بر اساس روش ویلیام رومی* که محمدرضا قربانی و همکاران در سال ۱۳۹۶ آن را انجام داده‌اند، با استفاده از روش ویلیام رومی، محتوای این دو کتاب در سه قالب متن، پرسش‌های آخر فصل و تصاویر و نمودارها بدون استفاده از روش نمونه‌گیری و سرشماری عمومی کلیه صفحات، با استفاده از مقوله‌های تعریف شده، مورد تحلیل محتوا قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که متون و تصاویر و پرسش‌های داخل دروس در دو بخش زیست گیاهی و زیست جانوری کاملاً غیر فعال نگاشته شده بودند.

➤ در پژوهشی با عنوان *تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی* که توسط مرضیه دهقانی در سال ۱۳۹۶ صورت گرفته است، با استفاده از روش ویلیام رومی محتوای این ۴ کتاب در سه قالب متن، پرسش‌های آخر فصل و تصاویر و نمودارها و با استفاده از مقوله‌های تعریف شده، مورد تحلیل محتوا قرار گرفته که نتایج نشان می‌دهد کتاب‌های مورد نظر در بخش پرسش‌ها فعال و در متون و تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی و قرآن و فارسی به صورت غیرفعال تنظیم شده و در کتاب کار و فناوری فعال تنظیم شده است.

➤ در پژوهشی با عنوان *میزان درگیری فعال دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی با محتوای کتب جدید التألیف علوم و ریاضی* که توسط مرضیه دهقانی و حمیده پاک‌مهر در سال ۱۳۹۴ صورت گرفته است، با استفاده از روش ویلیام رومی محتوای این دو کتاب در سه قالب متن، پرسش‌های آخر فصل و تصاویر و نمودارها و با استفاده از مقوله‌های تعریف شده، مورد تحلیل محتوا قرار گرفت که متون این کتب را فعال و پرسش‌ها را بسیار فعال و تصاویر را غیرفعال ارزیابی کرده‌اند.

➤ در پژوهشی با عنوان *تحلیل محتوای کتاب ریاضی ۱ پایه اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطة شناختی بلوم* که توسط زهره کرمی و همکاران در سال ۱۳۹۲ صورت گرفته است، با استفاده از روش ویلیام رومی و همچنین تحلیل بخش‌های تمرین در کلاس بر

اساس حیطه شناختی بلوم، محتوای این کتاب مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که متون، تصاویر و پرسش‌ها به صورت فعال تنظیم شده و کتاب با کسب ضریب درگیری فعالیت‌مند طراحی شده؛ همچنین بیشتر تمرین‌های کتاب در سطح درک و فهم ارائه گردیده است.

اگرچه پژوهشگران در سال‌های گذشته با استفاده از روش‌های دیگری از تحلیل محتوا به بررسی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی متوسطه اول پرداخته‌اند، در زمینه بررسی میزان درگیری ذهنی دانش‌آموزان و فعال‌بودن آنان با محتوای درسی اقدامی انجام نداده‌اند و همچنین با توجه به جستجوها در مقالات معتبر در این زمینه، پژوهشی یافت نگردید از این رو پژوهشگران مقاله حاضر بر آن شدند تا خود به تحلیل محتوا در این زمینه بپردازند.

سؤالات پژوهش

در این پژوهش بر آنیم تا برای سؤالات زیر پاسخی مناسب بیابیم:

۱. آیا متن و محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم، بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟
۲. آیا تصاویر و نمودارهای کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟
۳. آیا پرسش‌های پایانی (به کاربردی‌ها و کاربرگه‌های) کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟
۴. آیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی فعالیت‌مند تنظیم شده است؟
۵. فعالیت‌ها و پرسش‌های پایانی فصول و کاربرگه‌های کتاب مطالعات پایه نهم در چه سطوحی از حیطه شناختی بلوم قرار دارند؟

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا یک روش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با برنامه درسی است (یار محمدیان، ۱۳۸۱). در این روش، پیام‌ها یا اطلاعات به صورت منظم، کدگذاری و به نحوی طبقه‌بندی می‌شود که پژوهشگر بتواند آن‌ها را به صورت کمی تجزیه و تحلیل نماید (دلاور: ۱۳۹۰). برای تحلیل محتوا در بخش تکنیک ویلیام رومی در این پژوهش واحد تحلیل متن، «متن» و واحد ثبت «جمله» است. جمله واحد معنادار واقعی و کوچکترین جز تحلیل به شمار می‌رود. در تحلیل متن ۱۰ مقوله وجود دارد که خود به سه قسمت مقوله‌های غیرفعال و فعال و خنثی تقسیم می‌شود که در بخش بعدی و در قالب یک جدول ارائه می‌گردد.

در بخش واحد تحلیل تصاویر نیز، واحد تحلیل «تصویر و نمودارها» و در بخش پرسش واحد تحلیل «به کار بیندیم»های آخر فصل و «کاربرگه‌های مرتبط با محور تاریخ» است. همچنین در تحلیل فعالیت‌مند بودن، واحد تحلیل «فعالیت‌های درون درس‌ها» است. ویلیام رومی برای ارزشیابی متن، حداقل ۱۰ صفحه و تعداد جملات شمارش شده در هر صفحه را ۲۵ جمله تعیین کرده است. همچنین برای ارزشیابی تصاویر، حداقل ۱۰ تصویر از کل کتاب و برای ارزشیابی پرسش‌ها ۱۰ پرسش از پرسش‌های پایانی فصل، و در تعیین ضریب درگیری کتاب در فعالیت‌مند بودن ۱۰ صفحه را از کتاب مد نظر قرار داده است که تمامی این موارد به روش تصادفی انتخاب می‌شوند.

همچنین برای گردآوری بخش دوم پژوهش یعنی بررسی فعالیت‌ها و پرسش‌های درون درس، به کاربردی‌های پایان فصل و کاربرگه‌های پایان کتاب، با طراحی سه جدول در این سه محور به صورت کدگذاری شده افعال استفاده شده در هر سؤال بر اساس سطوح حیطه شناختی مورد بررسی قرار گرفت. برای این جدول بر طبق طبقه‌بندی بلوم، ۶ سطح در نظر گرفته شده که سه سطح دانش، درک و فهم و کاربرد سطوح پایین مهارت‌های شناختی بلوم را شامل می‌شوند و سه سطح ترکیب، تحلیل و ارزشیابی یا قضاوت جزو سطوح بالای مهارت‌های شناختی بلوم به حساب می‌آیند.

جامعه آماری و نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

در بخش بررسی به روش و تکنیک ویلیام رومی: جامعه آماری محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم از مقطع متوسطه اول که در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ چاپ شده است. نمونه آماری در مؤلفه متن هر پایه، ۱۰ صفحه، در مؤلفه تصاویر و نمودارها ۱۰ صفحه که شامل تصاویر و یا نمودار است، مورد توجه قرار گرفت. همچنین در بحث مؤلفه پرسش‌ها ۱۰ صفحه از «به کار ببندیم» های پایان فصل و کاربرگ‌های مرتبط با محتوای تاریخی «انتخاب گردید». همچنین در تحلیل ضریب درگیری فعالیت‌مند بودن کتاب برای هر پایه، ۱۰ صفحه انتخاب گردید که جمعاً ۴۰ صفحه از کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم در قالب متن، تصاویر و نمودارها و پرسش‌های پایانی و همچنین فعالیت‌ها مورد توجه و تحلیل محتوا قرار گرفت. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی از محتوای تاریخی کتاب‌ها انتخاب گردید.

در بخش تحلیل محتوای بلوم: سؤالات و تمام فعالیت‌های درون درس، به کاربندیم‌های پایان فصول و کاربرگ‌های پایان کتاب بر اساس سطوح حیطة شناختی مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفت.

روایی و پایایی

اگر چه روش تحلیل محتوا با تکنیک ویلیام رومی و طبقه‌بندی بلوم یک روش اثبات‌شده در این زمینه است؛ اما برای سنجش اعتبار (روایی) آن از دو تن از متخصصان امر تعلیم و تربیت نظرخواهی شد که آنان نیز اعتبار آن را تایید کردند و برای سنجش پایایی ۱۰ درصد از صفحات انتخاب شده توسط کدگذار دوم دوباره اجرا گردید که تقریباً همان نتایج در مؤلفه‌های تعریف شده، به دست آمد.

ساختار پژوهش در تعریف مؤلفه‌ها بر اساس تکنیک ویلیام رومی

جدول ۱ - مقوله‌های مربوط به فعال، غیرفعال و خنثی بودن واحدهای متن

مقوله	علامت اختصاری	توضیحات
غیرفعال	A	حقایق: معرف جملاتی است که حقایقی را بیان می‌کند یعنی آن دسته از اطلاعات یا مشاهدات که به طور ساده و قابل فهم ارائه شده باشد و به تلاش ذهنی نیاز نداشته باشد.
	B	نتایج: در این جملات، نویسنده نظر خود را درباره روابط بین یک سری از حقایق به طور خلاصه ارائه می‌کند و از کلماتی بنابراین، از این رو، در نتیجه و می‌توان گفت استفاده شده است.
	C	تعاریف: کلیه جملاتی که مفهومی را تعریف می‌کند.
	D	پرسش‌های که جواب آن‌ها بلافاصله در متن داده شده است
فعال	E	پرسش‌هایی که مستلزم نتیجه‌گیری و استنباط شخصی است و با کلماتی همچون به نظر شما و ...
	F	پرسش‌هایی که فراگیران برای پاسخگویی به آن باید به تحلیل اطلاعات پرداخته شود.
	G	دستوارالعمل‌هایی که اجرا و تحلیل برخی از فعالیت‌ها را می‌خواهد همانند حل مسئله و انجام آزمایش و ...
	H	پرسش‌هایی که برای ترغیب علائق فراگیران مطرح می‌شود و جوابی در متن درس ندارد.
خنثی	I	جملاتی که به خواننده در بررسی شکل و آموزش روش‌های انجام یک فعالیت کمک می‌کند و در هیچ یک از مقوله‌های بالا نمی‌گنجد.
	J	پرسش‌های نوآورانه و بدیع
روش محاسبه ضریب درگیری متن	$E+f+g+H / A+B+C+D=$ مجموع مقوله‌های غیرفعال تقسیم بر مجموع مقوله‌های فعال	

جدول ۲- مقوله‌های مربوط به تحلیل واحدهای تصاویر و نمودارها

مقوله	علامت اختصاری	توضیحات
غیرفعال	A	معرف تصاویری است که به طور مستقیم و خیلی دقیق اهداف را توصیف می‌کند و یادگیرنده برای فهم تصویر نیازی به تلاش ذهنی ندارد.
فعال	B	معرف تصاویر و نمودارهایی است که مستلزم فعالیت ذهنی یادگیرنده و استفاده از اطلاعات جانبی برای فهم تصویر است.
خشتی	C	معرف تصاویری است که توضیح می‌دهند که برای انجام یک فعالیت چه فرایند و مراحل طی می‌شود و از چه وسایلی استفاده می‌شود.
	D	تصاویری که در هیچ‌کدام از مقوله‌های بالا نمی‌گنجد.
روش محاسبه ضریب درگیری تصاویر و نمودارها	B/A=	مقوله فعال تقسیم بر مقوله غیرفعال

جدول ۳- مقوله‌های مربوط به تحلیل به کار بندیم و کاربرگ‌ها

مقوله	علامت اختصاری	توضیحات
غیرفعال	A	پرسش‌هایی که پاسخ آن در متن هست
	B	پرسش‌های مربوط به تعاریف
فعال	C	پرسش‌هایی که مستلزم جستجو در موقعیت‌های جدید است.
	D	پرسش‌هایی که دانش آموز مسئله‌ای را حل می‌کند.
روش محاسبه ضریب درگیری پرسش‌ها	C+d/A+B	مجموع مقوله‌های فعال تقسیم بر مجموع مقوله‌های غیرفعال

جدول ۴- میزان فعالیت‌مند بودن کتاب

شماره صفحات	تعداد فعالیت	روش محاسبه:
		تعداد صفحات انتخابی تقسیم بر تعداد فعالیت‌ها

یافته‌های پژوهش

در این بخش برای هر پایه، جدولی طراحی گردید و پس از احتساب فراوانی و درصد به احتساب ضریب درگیری پرداخته شد. لازم به ذکر است برای محاسبه هر مقوله سعی گردید تا هر پایه در یک جدول ارائه گردد تا اطلاعات، بیشتر قابل درک باشد.

جدول ۵- اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد مقوله‌های متن مطالعات پایه نهم

مقوله / صفحه	بیان حقایق A	بیان نتایج B	تعاریف C	پاسخ در متن D	تجزیه و تحلیل E	نتیجه گیری F	حل مساله G	جلب توجه H	راهنمایی I	جنبه ادبی J	جمع	درصد	ضریب درگیری
صفحه ۵۹	۲۶	۳	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳۰	۱۳/۱۵	۰/۰۳
صفحه ۶۵	۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵	۶/۵۷	۰
صفحه ۷۲	۱۳	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵	۶/۵۷	۰
صفحه ۷۶	۲۳	۲	۲	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲۸	۱۲/۲۸	۰/۰۳
صفحه ۸۲	۳۰	۲	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۳۴	۱۴/۹۱	۰/۰۶
صفحه ۹۰	۲۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۴	۱۰/۵۲	۰
صفحه ۹۷	۱۴	۰	۰	۰	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۱۸	۷/۸۹	۰/۲۸
صفحه ۱۰۱	۱۵	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۱۷	۷/۴۵	۰/۱۳
صفحه ۱۰۷	۲۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵	۱۰/۹۶	۰
صفحه ۱۱۰	۲۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۲۲	۹/۶۴	۰/۱
جمع کل	۲۰۲	۱۲	۲	۰	۵	۴	۲	۱	۰	۰	۲۲۸	۱۰۰	---
درصد	۸۸/۵۹	۵/۲۶	۰/۸۷	۰	۲/۱۹	۱/۷۵	۰/۸۷	۰/۴۳	۰	۰	۱۰۰	۱۰۰	ضریب درگیری کل ۰/۰۵

جدول شماره ۶- اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد مقوله های پرسش های پایانی مطالعات نهم

ردیف	مقوله / صفحه	پاسخ در متن A	پاسخ به تعاریف B	جستجو در موقعیت جدید C	حل مساله D	جمع	درصد	ضریب درگیری
۱	به کار بندیم ص ۷۰	۰	۰	۲	۰	۲	۹/۵۲	-
۲	به کار بندیم ص ۸۴	۲	۰	۳	۰	۵	۲۳/۸۰	۱/۵
۳	به کار بندیم ص ۹۸	۱	۰	۱	۰	۲	۹/۵۲	۱
۴	به کار بندیم ص ۱۱۲	۰	۰	۲	۰	۲	۹/۵۲	-
۵	کاربرگه ۷	۳	۰	۰	۰	۳	۱۴/۲۸	-
۶	کاربرگه ۸	۰	۱	۰	۰	۱	۴/۷۶	-
۷	کاربرگه ۹	۲	۰	۰	۰	۲	۹/۵۲	-
۸	کاربرگه ۱۰	۲	۰	۰	۰	۲	۹/۵۲	-

	۶۸	۷۴	۷۹	۸۳	۸۶	۹۴	۹۷	۱۰۰	۱۰۸	۱۱۱	
تعداد فعالیت	۰	۱	۱	۲	۰	۰	۱	۰	۱	۷	
ضریب درگیری	تعداد صفحات انتخابی تقسیم بر تعداد فعالیت‌ها										۱۰/۷=۱/۴۲

در تحلیل محتوای بخش ارزشیابی‌کننده کتاب یعنی سؤالات فعالیت‌های درون درس، به کاربرندیم‌های پایان فصل و کار برگه‌های پایانی مرتبط با محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی در قالب جدول‌های زیر اطلاعات تحلیل محتوا به دست آمد که به شرح زیر است:

جدول ۹- اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد «فعالیت‌های درون درس» مطالعات اجتماعی نهم بر اساس حیطة شناختی بلوم

جدول ۱۰- اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد فعالیت‌های «به کار بندیم‌های پایان فصل» مطالعات اجتماعی نهم بر اساس حیطة شناختی بلوم

ردیف	به کار بیندیم	شماره صفحه	تعداد سؤال	افعال به کار رفته	دانش فراوانی	درک و فهم فراوانی	کاربرد فراوانی	تحلیل فراوانی	ترکیب فراوانی	ارزشیابی فراوانی
۱	فصل ۵		۲	ارائه طرح ارائه طرح و گزارش					۱	۱
۲	فصل ۶	۸۴	۶	تحقیق و به زبان خود بیان کردن تهیه گزارش و مستند کردن		۱		۱		۳

ردی ف	شماره صفح	تعداد فعالیت	تعداد سؤال	فصلبکرگزار و مقایسه و اظهار نظر	م	کاربرد فراوانی	جمع کل فراوانی:
۲	فصل ۷	۹۸	۲	گروه‌بندی کردن			
۱	۵۹	۱	۱	تحقیق کردن و شناسایی توضیح دادن			
۲	فصل ۸	۱۱۲	۲	گروه‌بندی کردن نام بردن همفکری و تهیه گزارش	۲		
۱۱					۱	۰	۱۱
۱۰۰					۰	۰	۱۰۰
۵						۳	۵
۴۵/۴۵						۲۷/۲۷	۴۵/۴۵
۵	۶۷	۱	۲	بیان کردن نام بردن			
۶	۶۹	۱	۱	مقایسه کردن			
۷	۷۳	۱	۱	تحلیل کردن			
۸	۷۴	۱	۲	مقایسه کردن تحلیل کردن			
۹	۷۶	۱	۱	بحث کردن			
۱۰	۷۷	۱	۲	استخراج شناسایی رابطه			
۱۱	۷۹	۱	۲	مشخص کردن بازشناسی کردن			
۱۲	۸۱	۱	۵	یاد آوری و نام بردن توضیح دادن شناسایی کردن داوری کردن			
۱۳	۸۳	۲	۷	یاد آوری و نام بردن پی بردن به مفروضات بیان شده در یک متن			
۱۴	۸۹	۱	۲	نام بردن بیان کردن به زبان خود			
۱۵	۹۰	۲	۴	یاد آوری توضیح دادن توجه به نقشه و مشخص کردن بررسی رابطه			

				۱	۱	استخراج و فهرست	۱	۱	۹۱	۱۶
					۱	تشخیص دادن	۱	۱	۹۲	۱۷
					۲	یادآوری و شناسایی	۲	۱	۹۳	۱۸
۱					۱	همفکری و نتیجه گرفتن	۲	۱	۹۶	۱۹
						یادآوری و شناسایی				
۲				۱		همفکری و مقایسه توضیح	۳	۱	۹۷	۲۰
		۱		۱		توضیح دادن و استنتاج کردن	۲	۱	۱۰۱	۲۱
			۱			به کاربردن در نمودار	۱	۱	۱۰۲	۲۲
		۱	۱			تهیه جدول و نمودار	۲	۱	۱۰۴	۲۳
						تحقیق کردن و متمایز کردن				
			۱	۱		تهیه جدول و نمودار	۲	۱	۱۰۸	۲۴
						توضیح دادن				
۱		۱				همفکری و باز شناختن	۲	۱	۱۱۱	۲۵
۸	۰	۱۰	۴	۱۳	۲۰					جمع کل فراوانی: ۵۵
۱۴/۵۴	۰	۱۸/۱۸	۷/۲۷	۲۳/۶۳	۳۶/۳۶	۱۰۰				جمع کل درصد:

جدول ۱۱- اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد فعالیت های کاربرگه های پایان کتاب مطالعات اجتماعی نهم بر اساس حیطة شناختی بلوم

ارزشیابی	ترکیب	تحلیل	کاربرد	درک وفهم	دانش	فعل به کار رفته	تعداد سؤال	کاربرگه شماره	ردیف
فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی				
			۳			طبقه بندی از روی نقشه دسته بندی و طبقه بندی	۳	۷	۱
۱		۱				مقایسه کردن	۱	۸	۲
			۱			طبقه بندی از روی نقشه	۱	۹	۳
				۱		توضیح دادن	۱	۱۰	۴
		۱		۳		توضیح دادن و تشخیص دادن	۴	۱۱	۵
				۲	۴	شناسایی کردن			
						تشخیص دادن	۶	۱۲	۶
						توضیح دادن			
۱	۰	۲	۴	۶	۴				جمع کل فراوانی: ۱۷
۵/۸۸	۰	۱۱/۷۶	۲۳/۵۲	۳۵/۲۹	۲۳/۵۲	۱۰۰			جمع کل درصد:

تفسیر یافته‌های پژوهش

در تحلیل محتوا به روش ویلیام رومی، شاخص صفر، معرف عدم درگیری ذهنی فراگیر است و هر چه عدد و شاخص به سمت بالاتر برود شاخص درگیری ذهنی فراگیران بیش تر می‌شود و آنان را به پژوهش و کندوکاو بیشتر ذهنی دعوت می‌کند. گستره ضریب درگیری بین ۰/۴ تا ۱/۵ به صورت استاندارد می‌تواند فعال تعریف شود؛ اما ضریب درگیری پایین‌تر از ۰/۴ مسائلی را به دانش آموز آموزش می‌دهد که بیشتر به صورت حفظیات، حقایق و تعاریف، دانش‌آموزان را به تلقین دعوت می‌کنند و به چالش فکری کمتری نیاز دارند.

قابل توجه است که هر چه عدد ضریب درگیری به شاخص ۱/۵ نزدیک‌تر شود، در آن محور از کتاب، دانش آموز را به تحلیل و تفکر وا می‌دارد و سعی دارد تا دانش‌آموزان را در موقعیت‌های جدید یادگیری قرار داده و درگیری ذهنی آنان را بالاتر ببرد. بنابراین، صرفاً محتوای کتاب مناسب است و ذهن دانش‌آموزان را فعال می‌سازد که ضریب درگیری شاخص بین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد.

در این پژوهش در تحلیل محتوای تاریخی کتب مطالعات اجتماعی در محور «متن» ضریب درگیری در کتاب مطالعات پایه نهم ۰/۰۵ می‌باشد که از شاخص درگیری ویلیام رومی بسیار کمتر می‌باشد و با توجه به کدگذاری‌های حاصله، علاوه بر این که بیشتر مباحث غیرفعال نگاشته شده است، در قسمت محتوای غیرفعال، بیشترین فراوانی در مقوله A یعنی حقایق دیده می‌شود. این مقوله، معرف جملاتی است که حقایقی را بیان می‌کند و به آن دسته از اطلاعات یا مشاهدات گفته می‌شود که به طور ساده و قابل فهم ارائه شده باشد و به تلاش ذهنی نیاز نداشته باشد.

در محاسبه میزان فعال بودن کتاب در ارائه پرسش‌ها که شامل «به کار بندیم‌های» پایان فصل و کاربرگ‌های پایان کتاب مرتبط با محتوای تاریخی است؛ در کتاب مطالعات پایه نهم ۰/۶۱ است. پرسش‌های کتاب، استاندارد طراحی گردیده و منجر به فعال بودن دانش‌آموزان می‌گردد.

در تحلیل محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم در محور تصاویر و نمودارها ضریب درگیری در پایه نهم ۰/۴۵ می‌باشد اگر چه شاخص بالای ۰/۴ را به دست آورده و فعال است؛ اما تصاویر کتاب در حد مطلوبی دانش‌آموزان را درگیر نمی‌سازند.

در تحلیل محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی نهم در محور بررسی فعالیت‌مند بودن کتاب، ضریب درگیری پایه نهم ۱/۴۲ می‌باشد. که در حد مطلوبی فعال نگاشته شده است و دانش‌آموزان را درگیر و فعال می‌سازد و کتاب، فعالیت‌مند تنظیم شده است.

در بررسی قسمت دوم از پژوهش یعنی بررسی ساختار پرسش‌های کتاب از نظر سطوح یادگیری شناختی طبقه‌بندی بلوم می‌توان بیان کرد که محتوای تاریخی کتاب در سه محور «فعالیت‌های درون درس» و «به کار بندیم‌های پایان فصل» و همچنین «کاربرگ‌های پایان کتاب» مورد تحلیل قرار گرفت و داده‌های آن در سه جدول ارائه گردید.

در تحلیل سطوح یادگیری سؤالات «فعالیت‌های درون درس» می‌توان بیان کرد که در سه سطح پایین سطوح یادگیری شناختی یعنی سطح دانش یا یادآوری با فراوانی ۲۰ و درصد ۳۶/۳۶، درک و فهم با فراوانی ۱۳ و درصد ۲۳/۶۳ و کاربرد با فراوانی ۴ و درصد ۷/۲۷ بیشترین میزان از کل محتوا را به دست آوردند و با توجه به اینکه این سه سطح، سطوح پایین قلمداد می‌گیرند، با جمع کل ۶۷/۲۶ درصد را به دست آورده است.

همچنین در ارزیابی سطوح یادگیری سؤالات «فعالیت‌های درون درس» می‌توان بیان کرد که در سه سطح بالای سطوح یادگیری یعنی تجزیه و تحلیل با فراوانی ۱۰ و ۱۸/۱۸ درصد، ترکیب ۰ (صفر) و ارزشیابی و قضاوت با ۱۴/۵۴ درصد را کسب کردند که با جمع کل ۳۲/۷۲ درصد را به دست آوردند. این تحلیل به خوبی نشان می‌دهد که سؤالات فعالیت‌های درون درس اگرچه دانش‌آموزان را درگیر می‌سازد و آنان را به فعالیت وا می‌دارد؛ اما به میزان کمی سطوح بالای یادگیری را نشانه گرفته است.

در تحلیل سطوح یادگیری سؤالات «به کار بندیم‌های پایان فصل» می‌توان بیان کرد که در سه سطح پایین سطوح یادگیری شناختی یعنی سطح دانش یا یادآوری با فراوانی ۰ و درصد ۰، درک و فهم با فراوانی ۱ و درصد ۹/۰۹ و کاربرد با فراوانی ۰ و درصد ۰ کمترین میزان از کل محتوا را به دست آوردند و با توجه به این که این سه سطح، سطوح پایین قلمداد می‌شوند با جمع کل ۹/۰۹ درصد را به دست آورده است.

در تحلیل سطوح یادگیری سؤالات «به کار بندیم‌های پایان فصل» می‌توان بیان کرد که در سه سطح بالای سطوح یادگیری یعنی تجزیه و تحلیل با فراوانی ۲ و ۱۸/۱۸ درصد، ترکیب ۳ و درصد ۲۷/۲۷ و ارزشیابی و قضاوت با فراوانی ۵ و درصد ۴۵/۴۵ درصد را کسب کردند که با جمع کل ۹۰/۹۰ درصد را به دست آوردند. این تحلیل به خوبی نشان می‌دهد که سؤالات «به کار بندیم‌های پایان فصل» دانش‌آموزان را بسیار درگیر می‌سازد و آنان را به فعالیت‌های بیشتر از محتوای کتاب وا می‌دارد که به میزان زیادی برای سنجش مهارت‌های یادگیری فراگیران سطوح بالای یادگیری را نشانه گرفته است.

در تحلیل سطوح یادگیری سؤالات «کاربرگه‌های پایان کتاب» می‌توان بیان کرد که از مجموع ۱۷ سؤال در این قسمت؛ در سه سطح پایین سطوح یادگیری شناختی یعنی سطح دانش یا یادآوری با فراوانی ۴ و درصد ۲۳/۵۲، درک و فهم با فراوانی ۶ و درصد ۳۵/۲۹ و کاربرد با فراوانی ۴ و درصد ۲۳/۵۲ بیشترین میزان از کل محتوا را به دست آوردند و با توجه به این که این سه سطح، سطوح پایین قلمداد می‌گردند، با جمع کل ۸۲/۳۳ درصد را به دست آورده است.

همچنین در تحلیل سطوح یادگیری سؤالات «کاربرگه‌های پایان کتاب» می‌توان بیان کرد که در سه سطح بالای سطوح یادگیری یعنی تجزیه و تحلیل با فراوانی ۲ و درصد ۱۱/۷۶، ترکیب ۰ (صفر) و ارزشیابی و قضاوت با فراوانی ۱ و ۵/۸۸ درصد را کسب کردند که با جمع کل ۱۷/۶۴ درصد را به دست آوردند. این تحلیل به خوبی نشان می‌دهد که سؤالات کاربرگه‌های پایان کتاب اگرچه دانش‌آموزان را درگیر می‌سازد و آنان را به فعالیت وا می‌دارد؛ اما به میزان کمی سطوح بالای یادگیری را نشانه گرفته است.

نتایج پژوهش

در این پژوهش بعد از تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی در هر سه پایه می‌توان به پرسش‌های پژوهش به شرح زیر پاسخ داد:

در پاسخ به این سؤال که آیا متن و محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم، بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟ می‌توان ادعان داشت که تحلیل محتوای این قسمت و با کسب ۰/۰۵ از شاخص استاندارد ویلیام رومی بسیار کمتر می‌باشد و محتوای تاریخی کتاب با ارائه و بیان حقایق و روایات و صرفاً جملات گزارشی و بیان حفظیات دانش‌آموزان را نه تنها درگیر نساخته است، بلکه محتوا کاملاً غیرفعال است.

در پاسخ به این سؤال پژوهش که آیا تصاویر و نمودارهای کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟ می توان بیان کرد که در تحلیل محتوای این بخش شاخص درگیری عدد ۰/۴۵ به دست آمد که اگرچه از شاخص بالاتر است، این رقم نشان می دهد که میزان درگیری و فعال نمودن دانش آموزان کم می باشد.

در پاسخ به سؤال سوم از پژوهش که آیا پرسش های پایانی (به کاربندیم ها و کاربرگه های) کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی به صورت فعال نگاشته شده است؟ می توان گفت که شاخص درگیری ذهنی دانش آموزان ۰/۶۱ است که نسبت به دو بخش پیشین، ضریب بالاتری را به دست آورد.

در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش که آیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم بر اساس تکنیک ویلیام رومی فعالیت مند تنظیم شده است؟ بالاترین میزان شاخص درگیری به تکنیک ویلیام رومی در این قسمت به دست آمده است که نشان می دهد به میزان قابل توجه و استاندارد دانش آموزان را فعال نگه می دارد. در پاسخ به سؤال آخر پژوهش که فعالیت های درون درس و به کار بندیم های پایان فصل و کاربرگه های آخر کتاب مطالعات پایه نهم در چه سطوحی از حیطه شناختی بلوم قرار دارند؟ نتایج نشان داد که سؤالات فعالیت های درون درس، توانایی های علمی دانش آموزان را با بیشترین فراوانی یعنی میانگین ۶۷/۲۶ درصد در سه سطح پایین (دانش، درک و فهم و کاربرد) نشانه گرفته است و این درحالی است که فقط ۳۲/۷۲ درصد این سؤالات مهارت های دانش آموزان را در سطوح بالای یادگیری (تجزیه و تحلیل، ترکیب و ارزشیابی و قضاوت) می سنجد. بنا بر این نتایج می توان اذعان داشت که سؤالات فعالیت های درون درس به میزان کمی در یادگیری محتوای درس توانایی علمی دانش آموزان را در سطوح بالای یادگیری مد نظر قرار داده است. همچنین در سؤالات «به کار بندیم» های پایان فصول محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی با بیشترین میزان ۹۰/۹۰ درصد سطوح بالای یادگیری (تجزیه و تحلیل و ترکیب و ارزشیابی) دانش آموزان را در نظر گرفته است و تنها با میانگین ۹/۰۹ در سه سطح پایین یادگیری (دانش و درک و فهم و کاربرد) را در بر گرفته است. به نظر می رسد این بخش از پرسش ها و فعالیت های کتاب در نظر دارد با مهارت ورزی و تقویت بنیه فکری دانش آموزان آنان را به یادگیری بیشتر درس و محتوای درسی ترغیب کند.

در قسمت سؤالات کاربرگه های پایانی کتاب با بیشترین فراوانی و کسب ۸۲/۳۳ درصد سؤالات فقط سطوح پایین یادگیری دانش آموزان را مد نظر قرار داده و ۱۷/۶۴ درصد سطوح بالای توانایی علمی دانش آموزان را در یادگیری محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی نهم مد نظر قرار داده اند. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش می توان اظهار کرد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی در بخش متن و همچنین سؤالات ارزشیابی کننده متن، نیازمند بازنگری و اصلاح است.

منابع و مأخذ

- امیرتیموری محمد حسن و محمد زارع و راحله ساریخانی و مصطفی سالاری (۱۳۹۲). بررسی میزان انطباق کتاب علوم تجربی سال دوم دبستان با مؤلفه های خلاقیت و سطوح بالای شناختی بلوم، *نشریه ابتکار خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ۳، شماره ۳ صص ۱۶۲-۱۸۵
- حسن مرادی، نرگس (۱۳۹۶). *تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی*، (چاپ پنجم) تهران: انتشارات آبیژ.
- دباغ، علی و علیرضا صفایی (۲۰۱۹). ارزیابی مقابله ای کتب درسی: نمود اهداف یادگیری در کتب ملی و بین المللی آموزش زبان انگلیسی، *مجله مسایل در آموزش انگلیسی*، سال هشتم شماره ۱، صص ۲۴۹-۲۷۷
- دلاور، علی (۱۳۹۰). *مبانی نظری و علمی پژوهشی در علوم انسانی و اجتماعی* تهران: رشد.
- دهقانی، مرضیه (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قران پایه ششم از نظر میزان درگیری فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی، *پژوهش در برنامه ریزی*، سال ۱۴، دوره ۲، شماره ۲۸، صص ۱۲۴-۱۴۶
- دهقانی، مرضیه و حمیده پاک مهر (۱۳۹۴). میزان درگیری فعال دانش آموزان پایه ششم ابتدایی با محتوای کتب جدید التألیف علوم و ریاضی، *پژوهش در برنامه ریزی*، سال ۱۲، دوره ۲، شماره ۲۰، صص ۷۴-۸۹
- رادمهر، فرزاد و حسن علم الهدایی (۱۳۹۱). طبقه بندی اصلاح شده بلوم و کاربرد آن در یاد دهی یادگیری برنامه درسی ریاضی، *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، پیاپی ۲۴، ص ۱۸۳
- رحمانی اسحاق و همکاران (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی کتاب عربی اول راهنمایی کتاب عربی پایه هفتم از منظر فعال و غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی، *پژوهش های برنامه درسی*، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۶۷-۱۸۷
- رشیدی، ناصر و محسن راغ نژاد (۱۳۹۳). ارزیابی محتوایی کتاب های زبان فارسی (درس های پایه و پایتخت ایران) در چارچوب طبقه بندی تجدید نظر شده بلوم، *فصلنامه علم زبان*، سال ۲، شماره ۳ صص ۸۳-۱۰۵
- سروستانی، صدیق (۱۳۷۵). کاربرد تحلیل محتوا در علوم اجتماعی، *نامه علوم اجتماعی*، دوره ۸، شماره ۸
- سمیعی، اعظم و افضل خانی، مریم (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب هدیه های آسمانی پایه ششم ابتدایی از منظر فعال بودن و غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱، *پژوهش های برنامه درسی*، شماره ۲، صص ۱۱۹-۱۳۶
- قربانی، محمد رضا و اعظم غلامی و امین داداش زاده (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب زیست شناسی پایه دهم بر اساس روش ویلیام رومی، *آموزش پژوهی*، شماره ۱۱، صص ۵۶-۷۴
- کرمی، زهره و پژمان اسدیبگی و مهدی کرمی مهدی (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب ریاضی ۴ پایه اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطة شناختی بلوم، *پژوهش در برنامه ریزی درسی*، دوره ۱۰، شماره ۱۰، پیاپی ۳۷، صفحات ۱۶۷-۱۷۹
- یار محمدیان، محمد حسین (۱۳۸۱). *راهنمایی علمی تحلیل محتوای کتاب فارسی اول دبستان در ایران*، تهران: نشر شورا.

Historical Content Analysis of the Ninth Grade Social Studies Book Based on William Rumi Technique and Bloom's Cognitive Domain

Abstract

The aim of this study was to determine the level of active involvement of learners with the historical content of the social studies textbook of the ninth grade of junior high school and also to examine the learning levels of book questions based on Bloom's cognitive domain. The research was conducted by content analysis method in two parts. In the first part, William Rumi's method and technique was performed based on the students' mental engagement coefficient in the three main components of the text, diagrams, pictures, and end-of-chapter questions. The activity level of the book was also examined. In the second part, the questions in the book were placed in a 6-level table of Bloom's classification in a quantitative way and the frequency and percentage of each level were measured. The statistical population was the content of the history section of the ninth grade social studies textbook, which was used to examine the degree of content activity in the Roman technique by random sampling (selecting 10 different pages for each component) and in Bloom's classification, all available questions and activities. In the book published in the academic year 1399-1400, the content was selected and analyzed. The results indicate that in the content of the ninth grade studies book, the level of students' involvement with the text of the book was 0.05 and with the questions was 0.61 and with diagrams and pictures was 0.45. Also, the engagement coefficient of the book's activity in this axis is 0.42. In other words, the text of the book is written inactive, and in other areas, although the coefficient of conflict obtained is between 0.4 and 1.00 is standard; But the results have the lowest rate of mental conflict. In the analysis of the content of the questions in the topic of Bloom's classification, the results show that the questions of the activities within the course with an average of 67.26 are in the lower three levels of Bloom, the questions of the "to use" section with an average of 90.90 are in the top three levels. And worksheet questions with an average of 82.33 are at the bottom three levels of Bloom's classification. It seems that the book has not been able to mark well the high levels of learning in measuring learners' learning skills.

Keywords: Content Analysis, William Rumi Technique, Bloom Classification of Historical Content, Social Studies, First Intermediate